

2013. – Режим доступу: <http://m.forbes.ru/article.php?id=248095>.
19. Глава СБУ: «Майдан» фінансував Запад, «майдановцев» расстреливали наёмники [Електронний ресурс] // Regnum. – 2014. – Режим доступу: <http://www.regnum.ru/news/polit/1777370.html>.
20. Захаров М. Хозяева Украины: Чего, на самом деле, хотят спонсоры Майдана? [Електронний ресурс] / Михаил Захаров//Мир и политика. – 2014. – Режим доступу: <http://mir-politika.ru/12506-hozyaeva-ukrainy-chego-na-samom-dele-hotyat-sponsory-maydana.html>.
21. Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. // Національна безпека і оборона: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – 2015. – №6–7 (155–156). – С. 2-60.

УДК 330.113.4

Валесян С. В.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ФАКТОР ПОБУДОВИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: СУТНІСТЬ, ВЛАСТИВОСТІ, ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

Розглядаються основні сутнісні характеристики приватної власності, центральним поняттям якої є принцип недоторканності приватної власності та невтручання держави в процес ринкового обміну. Досліджуються основні теоретичні підходи до вивчення приватної власності. Аналізується роль держави, яка формує існуючий в суспільстві уклад власності і є правовою та економічною передумовою розвитку суспільства.

Ключові слова: приватна власність, Просвітництво, соціалізм, невтручання, правова держава.

Валесян С.В.

ЧАСТНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ КАК ГЛАВНЫЙ ФАКТОР ПОСТРОЕНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА: СУЩНОСТЬ, СВОЙСТВА, ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Рассматриваются основные сущностные характеристики частной собственности, центральным понятием которой является принцип неприкосновенности частной собственности и невмешательство государства в процесс рыночного обмена. Исследуются основные теоретические подходы к изучению частной собственности. Анализируется роль государства, которое формирует существующий в обществе уклад собственности и является правовым и экономическим условием развития общества.

Ключевые слова: частная собственность, Просвещение, социализм, невмешательство, правовое государство.

Valesyan S.

**PRIVATE PROPERTY AS THE MAIN FACTOR OF BUILDING A MODERN SOCIETY:
KEY FEATURES, PROPERTIES AND THEORETICAL APPROACHES**

The article describes the key features of private property, whose central concept is the principle of the inviolability of private property and state interference in the process of market exchange. We study the basic theoretical approaches to the private property. In addition, the article analyzes the state's role in forming the existing social structure and ownership and the main legal and economic prerequisite for the development of society.

Key words: private property, the Enlightenment, socialism, non-intervention, the rule of law.

Проблема власності складна і багатогранна. Власність – категорія, яка виражає всю сукупність суспільних відносин: економічних, соціальних, правових, політичних, національних, морально-етичних, релігійних та ін. Вона займає центральне місце в економічно-соціальній системі, оскільки визначає спосіб поєднання працівника із засобами виробництва, мету функціонування і розвитку економічної системи, соціальну і політичну структуру суспільства, характер стимулів трудової діяльності і спосіб розподілу результатів праці

Можливо, численні властивості системи приватної власності саме через свою особливу історію так і не стали предметом ретельного дослідження. Рамки статті дозволяють лише коротко окреслити зазначену у її назві проблему, а саме спробуємо розглянути приватну власність як необхідну умову створення сучасного правового та інноваційного суспільства.

До теперішнього часу у політологічній науці вже було встановлено зв'язок між свободою та приватною власністю. Так, М. Фрідмен стверджував, що «суспільство не може бути вільним за відсутності приватної власності» [1]. Але цю елементарну істину не розуміли сто років тому, коли інтелектуали вважали, що приватна власність – малозначущий інститут. Лише практичний досвід соціалізму кардинально змінив ставлення до інституту приватної власності.

Існування приватної власності в її абсолютній формі закріплюється в усіх основних законах і кодексах західних держав, наприклад, в знаменитому Цивільному кодексі Наполеона Бонапарта і в північноамериканській Декларації прав людини і громадянина. Взагалі, слід зауважити, що будь-які історичні трансформації викликають якісні зрушення у відносинах власності, в тому числі, викликають до життя як нові види власності, так і нові закони, що регулюють їхній обіг. «Права власності завжди втілюються в певній

інституційній структурі соціуму, і встановлення нових прав власності вимагає нових інституційних установ, які покликані визначати та уточнювати спосіб, за допомогою якого економічні одиниці здатні кооперуватися між собою і конкурувати один з одним» [2, р. 5.]

Приватна власність, на думку Т.Бетелла, це: «компроміс між нашим прагненням до необмеженої волі і визнанням того, що інші володіють подібними бажаннями і правами» [3, с. 32]. Це спосіб бути вільним і захищеним від волі інших. Права – це захист від держави, а власність – сильний інструмент протидії державній владі. У суспільстві, в якому поважають власність, остання завжди розподілена, строго кажучи, нерівномірно, і вона століттями виявлялася у владі. Тим не менш, подібно до будь-яких фундаментальних прав, право власності захищає слабких від сильних. Європейських іммігрантів колись вражало в Сполучених Штатах те, що дрібна власність тут захищена не гірше, ніж велика. «Закон цієї країни влаштований таким чином, що кожен може безпечно володіти своєю власністю. Найжалюгідніша людина тут захищена від утисків наймогутніших» [3, с. 35]. Нових іммігрантів захоплювало те, що в Сполучених Штатах можна купувати власність, не даючи хабарів. Сьогодні заклик до захисту прав власності в країнах «третього світу» – це не спроба допомогти багатим. У захисті власності потребують не ті, у кого є доступ до рахунків у швейцарському банку. Цей ключовий момент чудово сформульований у першій і кращій з соціальних енциклік католицької церкви. У *Rerum Novarum* (Про становище трудящих), опублікованій в 1891 році, папа Лев XIII написав, що «головну підставу соціалізму – спільність майна, слід цілком відкинути, бо це завдало б шкоди саме тим, кому повинно б принести користь» [4, р.32].

Приватна власність і децентралізує владу, і водночас захищає нас від насильства.

«Вона дозволяє нам складати власні плани і використовувати інформацію, яку маємо тільки ми. Вона надає нам безперешкодну свободу дій в рамках автономної сфери. Люди не тільки отримують можливість планувати, а й певною мірою у разі потреби вимушені робити це» [3, с.41]. Тим не менш, протягом більшої частини ХХ століття і аж до самого недавнього часу більшість країн спрямовувалося в прямо протилежному напрямку. Майже скрізь влада була централізована, а власність – націоналізована. Там, де ця тенденція досягла межі, – в централізовано планованих економіках соціалістичних країн – група «мозкових центрів» в центрі планувала за всіх. Більшість людей перетворалося, по суті справи, в бездумні знаряддя. Ось чому в цих країнах встановився тиранічний режим – держава вступила в боротьбу з природними схильностями людей.

Знання про існуючий в суспільстві уклад власності є передумовою економічного аналізу, а економічна теорія повинна виявити весь спектр впливів саме цього укладу. «Приватне володіння дозволяє людям оцінювати те, чим вони володіють (у побутовому і фінансовому сенсі), і реалізувати цю цінність. Це дозволяє їм вирішувати, скільки пропонувати або вимагати за те чи інше благо» [3, с. 53].

Зв'язок між процвітанням і приватною власністю стали визнавати лише недавно. Довгий час вважали, що планова і централізовано керована економіка може удосконалити вільний ринковий порядок. Але виявилось, що розпорядники ресурсів не мають власності, але мають можливість її розподіляти. Основною економічною ілюзією соціалізму була віра в те, що планують органи, здатні на це, і можуть робити це краще і більш справедливо ніж за ринкової економіки [3, с. 53].

Погляд крізь призму власності робить зрозумілою і несподіваною перевагу Заходу у другій половині ХХ століття після Другої світової війни. Країни із розвинутою системою приватної власності (до того, як світ в ній розчарувався) мали реальне зростання економіки. А нові – постколоніальні – країни, експериментували з неперевіреними методами і тому терпіли невдачі. Коли Ради стали при владі, маніпуляції зі статистикою дозволяли представляти невеликі досягнення комунізму в прикрашеному вигляді. І це шахрайство тривало десятиліттями. Тому довгий час марксистська критика приватної власності, відповідно до якої вона була лише

служницею класових інтересів, здавалася цілком обґрунтованою. Складалося враження, що система централізованого планування прекрасно працює і без неї. Тим самим справжня роль приватної власності в економічному житті затушовувалася.

Радянські фахівці з економічного розвитку та еліти не збагнули того, які інституційні умови насправді необхідні для економічного зростання. Ці умови і досі залишаються до певної міри незрозумілими: «Наприклад, постійно повторюваний заклик до «демократизації» інших країн демонструє, що аналіз західних політичних інститутів не просунувся далі вимоги регулярно проводити вибори. Але у демократії, як і в економіці, повинні бути свої основи. Демократія не є щось таке, що можна пересадити на непідготовлений ґрунт анархії та тиранії. Це не ті умови, в яких розвинулася демократія в Західному світі, і немає підстав розраховувати, що для «третього світу» їх буде достатньо» [3, с. 53].

На Заході держави загального добробуту побудовані на основі того, що власність, особливо що має форму доходу, більше не свята. Її можна відняти у одних і віддати іншим – для загальної вигоди. Останні отримують від неї більше користі, ніж втраять перші. Багаті позбудуться від спокуси надмірностей, а бідні – від своєї бідності: «Тим часом «закони» економіки подбають про те, щоб бідні країни зрівнялися з багатими. Фактори виробництва, і особливо капітал, зможуть діяти з великим ефектом, ніж у інших. В результаті країни вирівнюються за рівнем багатства. Однак події пішли зовсім іншим шляхом» [1, с. 34]. Центральним елементом формування системи, що сприяє процвітання, стало велике відкриття принципу рівності перед законом: «Це те, чого не було у римлян, і до чого швидко просувалися британці. Це найважливіша з відкриттів західної правової думки, надійно збережене в американській Декларації незалежності. Вірно і те, що в США відбувається відмова від припущення, що люди цілком рівні, а тому закон повинен ставитися до них відповідно, – величезна політична помилка. Якщо її не виправити, вона породить сильну напруженість і конфлікти і стане вкрай руйнівною» [3, с. 32].

В основі всього сказаного вище лежить припущення, що всі люди в світі приблизно однакові. Економічний розвиток світу був, звичайно, дуже нерівномірним, і те саме можна сказати про відповідні правові

системи. Всі країни, які набагато випередили інших, мають вільні конкурентні ринки, на яких всі важливі стимули закріплені законом. Отже, «теорія» тут зводиться до того, що якби всі народи мали однакову правову та політичну інфраструктуру, вони всі, незалежно від расових відмінностей, досягли б приблизно однакового рівня економічного розвитку. Ймовірно, ця теорія з часом буде спростована. Можливо, буде доведено, що етнічні відмінності роблять помітний або навіть істотний вплив. «Але теорія рівності зонайменше заслуговує на те, щоб її враховували. Показово, що громадяни країн з тиранічними правовими режимами, потрапивши за кордон, демонструють набагато кращі результати» [3, с. 53]. Переконливим прикладом є індійці, які розділені на касты і показують відносно малу продуктивність у самій Індії, але не в інших країнах. Немає сумнівів, що їх пригнічують закони, а не генетичні особливості.

Занепад ідеї власності збігся з пануванням ідеї прогресу. Між двома цими подіями є важливий зв'язок: протягом всієї історії більшість людей правильно пристосовувалося до життя в тому, що можна назвати «справжнє недосконале»: «Вважалося, що гріхопадіння зіпсувало людську натуру. З цієї причини власність розглядалася як необхідний, хоча, мабуть, і неідеальний інститут. Конкретний розподіл благ не було ні Божою волею, ні відображенням природної справедливості. Але слід було визнати хоч якийсь розподіл, щоб зберегти мир та злагоду [3, с. 56]. Під час Французької революції або незадовго до неї виникло щось нове. Ностальгію за минулим почало витісняти те, що можна було б назвати мрією про «майбутнє досконале». Так само визнавалася недосконалість людської природи, але тепер його вважали тимчасовим явищем: «Виникла надія, що в майбутньому людина стане більш досконалою. У цьому й полягала суть ідеї прогресу – абсолютно нової і дуже небезпечною ідеї. Саме в той час у ряді мислителів виникли серйозні сумніви щодо власності. В опублікованих тоді текстах починають з'являтися такі вирази, як «Існуючі інститути» або «нинішня система» власності. Оскільки з'явилася можливість винайти щось трохи краще, існуюча система відразу здалася недолугою. «А значить, її потрібно змінити – можливо, навіть повністю знищити. Інші ж вірили, що зміни, волею чи неволею, вже почалися. І, зрозуміло, вони почалися» [3, с. 53]. До того

часу будь-яка пропозиція про зміну системи власності відразу зіштовхувалась з таким запереченням: альтернативні правила власності хоча й бажані, але нездійсненні, оскільки будуть підірвані існуючі стимули. Приватна власність, мабуть, єдина міра, що спонукає людей до наполегливої праці: «Були спроби налагодити колективне господарство, але вони провалилися. Комунари починали зі взаємної доброзичливості, всі були щасливі всі ділити і отримувати порівну, але через рік другий починалися свари. Закінчувалося це тим, що комунальне майно ділили або «приватизували», і всі розходилися в різні сторони» [3, с. 53]. Тепер з'явилася обнадійлива перспектива: прогрес. У минулому людина була егоїстичною, вона і зараз є такою (в «справжньому недосконалому»). Але майбутнє буде іншим – «майбутнім досконалим». Одного разу моральний розвиток людини підніметься над первородним гріхом. І ось тоді приватна власність виявиться непотрібною. Інтелектуалів дуже надихало нове бачення майбутнього, перспективою перебудувати суспільство на абсолютно нових засадах і виховати нову людину. Надія на таке майбутнє замінила опоетизовану ідею про минуле. На місце ностальгії за минулим прийшов оптимізм щодо майбутнього

Звідки прийшла віра в те, що людську природу можна переробити? Річард Пайпс висунув цікаве припущення, що важливу роль в цьому зіграв Джон Локк [5, с. 172]. Це звучить парадоксально, оскільки Локк був великим захисником прав власності. Він заклав також основи і сучасних аргументів на користь власності та її заперечення. Його «Досвід про людське розуміння» (1689 р.) намітив шлях до віри в те, що природу людини можна переробити. Спростовуючи припущення про існування «вроджених ідей», Локк доводив, що все наше знання і розуміння ми отримуємо з чуттєвого досвіду. У початковому стані, вважав він, «розум є, так би мовити, білим папером без усяких знаків і ідей» [6, с. 154].

Таким чином, Дж. Локк відкрив шлях низці найсучасніших ідей, в тому числі і радикального матеріалізму. Але було й ще дещо: маючи можливість контролювати пізнану чуттєву інформацію, натякав він, ми зможемо маніпулювати змістом нашого розуму. «І якби тільки це варто було робити, – пише він, – то з дитиною, без сумніву, можна було б влаштувати так, щоб до досягнення зрілого віку він мав лише дуже мало навіть звичайних ідей» [7, с. 156].

Найбільший вплив «Досвід» Локка мав у Франції, де ця книга була опублікована в 1700 р. Філософи Просвітництва швидко усвідомили, які тепер відкриваються перспективи. Серед них був Клод Гельвецій, робота якого *De l'esprit* («Про розум») була опублікована в 1758 р. Якщо наші думки – це функція одержуваних нами вражень, тоді за допомогою законодавства можна контролювати те, що люди будуть знати й переживати. А це означає, що людей можна покращити. Не за допомогою релігії, додавав він: «... але тільки від одного законодавства залежить те, що люди вважають гріхами, чесністю і щастям» [7, с. 35]. Маніпулюючи тим, що ми сьогодні назвали б «навчальним середовищем», людей можна формувати за тим чи іншим зразком. Фактично він заявив, що навчанням можна домогтися чого завгодно («L'education peut tout!»)

У ХХ ст. ці ідеї були доведені до кінцевих логічних висновків – у таборах, де людей піддавали виправленню та перевихованню. Засновник російського марксизму Г.В. Плеханов включив у свої «Нариси з історії матеріалізму» чудове есе про Гельвеція. «Беручи принцип чуттєвого відчуття», він показав себе найбільш послідовним і логічним з матеріалістів XVIII століття» [8, с.93]. Вийшло так, що цю свою роботу він написав у Женеві в 1895 р. Того року і в тому ж місті він познайомився і подружився з близьким по духу революціонером – Володимиром Леніним.

Віра Гельвеція в те, що за допомогою законодавства можна змінити людську природу, була «однією з найбільш революційних ідей в історії політичної думки», – писав Р.Пайпс, який, мабуть, першим відзначив роль Гельвеція як проміжної ланки між Локком і Леніним. «Екстраполяцією езотеричної теорії пізнання була створена нова політична теорія, що мала найзнаменніші практичні наслідки» [3, с. 172]. У політиці з'явилося принципово нове завдання – зробити людину добродесною. На Заході інститут власності понад тисячу років підтримувалося вченням про первородний гріх, переконаністю у глибоко порочній людській природі. Нова віра в те, що за допомогою одного лише законодавства можна долати природну недосконалість здавалася цим мислителям не тільки абсурдною і дитячою, а й нечесливою і навіть еретичною. Але після Французької революції і з поширенням нових ідей власність стала предметом нападок. Зрештою, якщо людську природу можна так легко змінити, то старий аргумент

про марність спроб змінити те, що встановлено Богом, – починає виглядати реакційним.

Приватну власність відстоювали щонайменше з часів Аристотеля. Але натиск соціалістів XIX ст.: У.Годвіна, Р. Оуена, К. Маркса та інших – був надзвичайно сильним. У результаті власність опинилася під вогнем, перш ніж вдалося проаналізувати і захистити сам принцип приватної власності. Твердження соціалістів, ніби зі знищенням приватної власності на засоби виробництва обсяг виробництва зросте, здавалося явно абсурдним, проте його почали повторювати все більше теоретиків і філософів: «Оскільки власність виникла в силу недосконалості людської природи, зміцнилася дивна ідея, що скасування власності послужить стимулом для перетворення людини. Цей помилковий довід допоміг узаконити різкі перетворення, незабаром розпочаті більшовиками» [3, с. 156]. Почалася їх 70-річна спроба організувати життя без приватної власності. У цей період встановилося щось на зразок табу на обговорення інституту власності. Був запущений багатобічний експеримент, а лабораторним майданчиком став Радянський Союз.

Капіталізм як система панування приватної власності продукує найбільшу економічну ефективність і гранично швидкі темпи економічного зростання – завдяки перш за все максимальній зацікавленості людини в результатах своєї праці і можливості необмежено комбінувати ресурси в процесі виробництва. Як пише С. Пейович, капіталізм зрушує ресурси в бік найкращого їх використання – і в цьому полягає головна економічна перевага капіталізму перед іншими соціальними системами [9]

Важко сказати, яким чином тенденція до концентрації власності в руках держави сьогодні відіб'ється на розвитку сучасних суспільств, але слід зауважити, що кожна форма власності необхідна на певному етапі розвитку людського суспільства, і тому не можна її просто штучно ліквідувати. Для її трансформації в іншу форму власності повинні дозріти відповідні економічні умови. І якщо вона в нових історичних реаліях гальмує рух суспільства шляхом соціального прогресу, то вона повинна поступитися місцем іншій, більш ефективній формі власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фридман М. Капитализм и свобода / Фридман М. – М.: Новое издательство, 2006. – 240 с.
2. North D. The Rise of the Western World: A New Economic History /D. North, R. Thomas. – Cambridge, 1993. – 424 p.
3. Бетелл Т. Собственность и процветание / Том Бетелл / Б. Пинскер; [пер. с англ.]. – М.: ИРИСЭН, 2008. – 475 с.
4. Pope Leo XIII. On the Condition of the Working Classes (Rerum Novarum, 1891) / Pope Leo XIII. – Boston: St.Paul editions, n.d. – 34 p.
5. Пайпс Р. Русская революция / Р. Пайпс. В 3-х кн. 1. – М.: Захаров, 2005. - 456 с.
6. Локк Дж. Опыт о человеческом разумении / Дж. Локк // Соч.: В 3-х т. – Т.1. – М.: Мысль, 1985. – 582 с.
7. Локк Дж. Два трактата о правлении. Кн. 2. / Дж. Локк // Соч. . В 3-х т. Т.1. – М. Мысль, 1988. – 406 с.
8. Плеханов Г. В. Очерки по истории материализма / Г. В. Плеханов. – М.: Госполитиздат 1938. – 265 с.
9. Pejovich S. The Economics of Property Rights: Towards a Theory of Comparative Systems / S.Pejovich. – Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990. – 534 p.

УДК 005.3:3.075.5:35.075.5

Діброва А. О.

Запорізький національний університет

КРИТЕРІЙ ТА СТРУКТУРА ЛІДЕРСТВА В ПОЛІТИКО-УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналізуються критерії та структури лідерства в політико-управлінській діяльності. Досліджуються особливості лідерства в діяльності політичних інститутів та властиві лише цій сфері характеристики. Аналізуються основні критерії лідерства в політико-управлінській діяльності, а також розглядаються найбільш важливі структурні елементи політичного лідерства. Здебільшого застосовуються такі методи дослідження: аналіз, узагальнення, опис, конкретизація, систематизація, структурно-функціональний. Виділяються критерії та компоненти особистості, що стає лідером в політико-управлінській сфері діяльності, а саме: професійна, емоційна та інформаційна складові лідерства, в також здатність задовольняти суспільні інтереси та потреби.

Ключові слова: політичне лідерство, ефективність, структура, управління, функції.

Діброва А. О.

КРИТЕРИИ И СТРУКТУРА ЛИДЕРСТВА В ПОЛИТИКО-УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Анализируются критерии и структуры лидерства в политико-управленческой деятельности. Исследуются особенности лидерства в деятельности политических институтов и присущие только этой сфере характеристики. Анализируются основные критерии лидерства в политико-управленческой деятельности, а также рассматриваются наиболее важные структурные элементы политического лидерства. В основном применяются следующие методы исследования: анализ, обобщение, описание, конкретизация, систематизация, структурно-функциональный. Выделяются критерии и компоненты личности, которая становится лидером в политико-управленческой сфере деятельности, а именно: профессиональная, эмоциональная и информационная составляющие лидерства, а также способность удовлетворять общественные интересы и потребности.

Ключевые слова: политическое лидерство, эффективность, структура, управление, функции.